

در رابطه

با

ربا

استفتای جمعی از بازاریان محترم قم

از حضرت آیه الله العظمی

نوری همدانی

(دامت برکاته)

و جواب

وسخنی با بانکها

بسم الله الرحمن الرحيم

محضر شریف مرجع بزرگوار تقیید

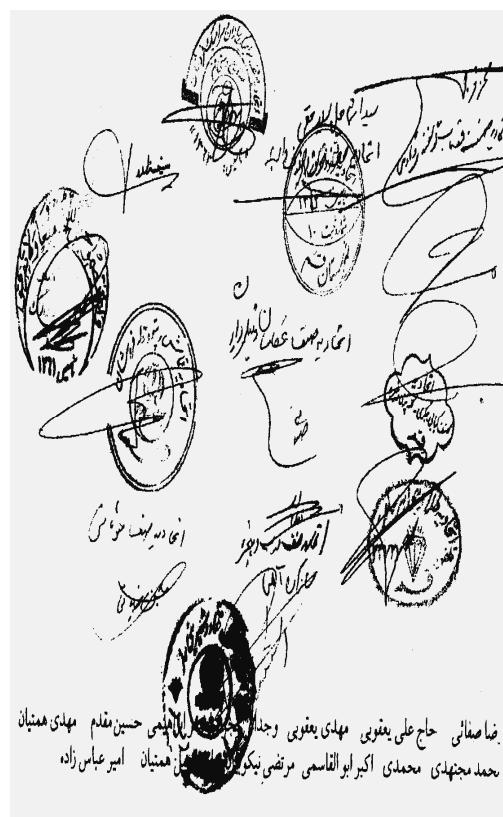
حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (دامت برکاته)

با سلام و تحييت و آرزوی صحت و سلامتی آن وجود شریف، همانطور که مستحضر هستید یکی از پدیده های زشت و ویرانگر و خانمانسوز رایج در جامعه که در تضاد آشکار با احکام دین مبین اسلام و مبانی نظام مقدس اسلامی بوده و اجماع فقهاء عظیم الشأن بر حرام محض بودن این فعل تأکید دارند عبارت است از «**ربا و ربا خواری**» و چنانچه با هدف پیشگیری از ترویج اینگونه فعالیتها، در اطلاع رسانی به موقع و بیان و انتشار دیدگاه های صاحب نظرات دینی بویژه فتاوی ارزشمند مراجع عظام تقیید تعللی صورت گیرد، قدر مسلم عقوبت الهی را در پی خواهد داشت که حاصل آن زیننده جامعه ما نیست و چه بسا اثرات منفی آن دامن گیر دیگر اقشار متدين نیز گردیده و جبران خسارت آن به سهولت میسر نشود.

لذا از محضر مبارک، استدعا داریم نظر شریف را به تفصیل در مورد فعل حرام «**ربا و ربا خواری**» مرقوم فرمائید.

با تشکر و دعای خیر

امضای جمعی از کسبه

مقدمه

مجموعه حاضر پاسخی است تحقیقی و تحلیلی به استفتاء جمعی از کسبه متین بازار قم که از حضرت آیه‌الله العظمی نوری همدانی صورت پذیرفته است.

اگر چه مرسوم و متداول در بیان فتوی این است که حاصل پژوهش‌های انجام شده به صورت موجز بیان گردیده و مبانی و منابع استنباط مورد اشاره قرار نمی‌گیرد، لیکن در این مورد به لحاظ اهمیت موضوع و مورد ابتلاء بودن آن محقق فرزانه و فقیه درد آشنا حضرت آیه‌الله العظمی نوری همدانی با حوصله تمام و صرف وقت فراوان به تبیین مبانی و ریشه‌های مسئله پرداخته و با انجام پژوهشی فراگیر تمام زوایای آن را مورد کنکاشی عمیق و درخور تمجید قرار داده و کلیه فروع مرتبط با موضوع را توضیح و تشریح فرموده‌اند.

از این رو دریغ آمد که پژوهش انجام شده در قالب یک استفتا و فتوی تنها در اختیار سؤال کنندگان قرار گیرد بلکه تصمیم گرفته شد با چاپ و انتشار آن تعداد بیشتری از آحاد متین کشور اسلامی به آن دسترسی داشته و از آن بهره گیرند.

امید است مورد توجه و پسند حضرت بقیه الله الاعظم روحی له الفداء واقع گردد.

آمين

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ أَجْمَعِينَ سَيِّدًا بَقِيَّةِ اللَّهِ فِي الْأَرْضِينَ وَاللَّعْنُ عَلَى
أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ.

بِإِلَيْهَا الَّذِينَ امْنَوْا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَّا أَضْعَافًا مُضَاعَفَاتٌ قَوْاتَقُوا اللَّهَ لَعْكُمْ تُفْلِحُونَ، وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي
أُعَدَّتْ لِكَافِرِينَ، وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعْكُمْ تُرْحَمُونَ.^(۱)

ای مؤمنین «ربا» مخورید و با تأخیر زمان پرداخت دین، بر سود نیفزاید و از خدا برتسید تا به فلاح و
rstگاری بررسید. و از آتش و عذابی که برای کافران مهیا شده است پیرهیزید که مبادا شما هم در نتیجه
ربا خواری به این آتش بسویزید. حکم خدا و رسول خدا (ص) را اطاعت کنید تامشمول رحمت الٰهی
بشوید.

از این دو آیه قرآن مجید این مطالب استفاده می‌شود:

- ۱ - ربا خواران از داشتن ایمان کامل محروم هستند.
- ۲ - ربا خواران تقوا و خوف از آتش جهنم ندارند.
- ۳ - ربا خواران در پرتگاه همان آتشی که برای کافران مهیا شده است قرار دارند.
- ۴ - ربا خواران از فلاح وrstگاری نیز محروم می‌باشند.
- ۵ - جامعه‌ای که با نظام ربا خواری همدوش و همراه است از اطاعت خداوند و رسول خدا (ص) بدیور است.
- ۶ - جامعه ربا خواری از رحمت و لطف خداوند محروم است.

۱ - آیه ۱۲۹ - ۱۳۲ سوره آل عمران.

قرآن مجید

دو گناه را زشت تر و سنگین تر از همه گناهان معرفی می کند

در قرآن کریم هیچ یک از گناهان کبیره از قبیل آدم کشی، شراب خواری، زنا و ظلم که باعث غصب خداوند و آتش سوزان جهنم می شوند به اندازه گناهِ ربا خواری و گناهِ گرایش به کافران، زشت و بزرگ معرفی نشده است.

قرآن مجید نسبت به این دو گناه بیش از همه گناهان تشديد و تأکيد به عمل می آورد و آنها را بیش از همه گناهان موجب سقوط از مقام والای انسانیت و انحطاط جامعه و گرفتار شدن به غصب و عذاب خدا معرفی می کند.

چرا گرایش به کافران و ربا خواری

بزرگترین گناهان است؟

علت این مطلب این است که هر گناه هر چند فساد و اختلال در زندگی انسانها به وجود می آورد و موجب عواقب و آثار زیانبار می گردد ولی «گرایش به کفار» و «ربا خواری» فساد و اختلال در همه ابعاد زندگی به طور فraigیر به وجود می آورند و فطرت انسان را که براساس ایمان و اعتقاد به معارف الٰهی و ترحم و عطفت بر انسانها پی ریزی شده است را تغییر می دهند.

گرایش به کافران و دوست داشتن آنها رفته رفته موجب سلطه پذیری از کافران و مستکبران می شود و روشن است تسلط آنها بر نظام فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و اخلاقی مسلمانان. جامعه اسلامی را از مسیر صحیح و اسلامی خارج می کند و سرنوشت مسلمانان را به دست مستکبران می دهد در نتیجه عزت و استقلال و عظمت و حیثیت آنها از دست می رود.

ربا نظام اقتصادی جامعه را از مسیر اسلامی و فطری خارج می کند و روابط ظالمانه‌ای را در جامعه حاکم می سازد و در نتیجه رکود اقتصادی، و فساد و گرانی و بیکاری که ریشه بسیاری از مفاسد است را به وجود می آورد که این مطلب با توفیق خداوند از بحث ماروشن تر خواهد شد.

جريان تاریخ، گواه روشنی
بر منطق قرآن کریم است

چنانکه می‌بینیم، جريان تاریخ و گذشت زمان حکمت منطق قرآن در رابطه با اين دو گناه را روشن کرد چه اينکه مداهنه و گرايش به دشمنان اسلام و شيفته شدن به آن‌ها باعث سلطه پذيرى مسلمانان گردید و راه سلطه گري آن‌ها به كشورهای اسلامی باز شد و در نتيجه مستكiran و دشمنان اسلام به استضعف فكري و فرهنگي و اقتصادي وسياسي كشورهای اسلامي پرداختند و مسلمانان در نتيجه خود کم بني و خود باختگي و از دست دادن هوئيت اسلامي خود، حيشت و عظمت و وحدت خود را از دست دادند و در چنگال سلطه گري آن‌ها به اسارت و بردگي گرفتار شدند.^(۲)

و شيوع ريا، باعث تراكم ثروت و سرمایه در دست يکطبه و پدید آمدن رکود اقتصادي، فقر و پريشاني و بيکاري و احتياج در طبقه ديگر گردید.

در نتيجه طبقه‌اي بدون زحمت و فعالیت به ثروت رسيدند و در تجمل و اسراف و کاميابي غوطه‌ور گردیدند وعده‌اي در ميان امواج پريشاني و گرانى و محروميت و فقر غرق شدند سرانجام محيط عاطفه و برادرى و خير خواهی و وحدت اسلامي که منظور اسلام بود به فضاي حرص و سودجوئي و عداوت و ظلم مبدل گردید.

عبارات قرآن مجید درباره ريا

قرآن کریم در ۷ جا از «ريا» سخن گفته و این بلاي خانمان‌سوز را به عنوان ظلم بربشریت مورد تقبیح قرارداده است و با عبارت **وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ**.^(۳)

۲ - باید توجه داشت که ارتباط با کفاری که در راه سلطه گری بر مسلمانان گام برنمی دارند بی اشکال است و بحث ما در این جا درباره شيفته شدن به آداب کفار و از دست دادن صلابت در برابر کفار و سلطه پذيری است.

۳ - سوره بقره آيه ۲۷۵.

رباخوارانی که پس از تذکر و موعظه باز هم به رباخواری ادامه می‌دهند را اهل همیشگی آتش جهنم معرفی کرده است.

چه این که می‌دانیم تعبیر **أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا حَالَدُونَ** در ۱۲ جای قرآن درباره کافران به کار گرفته شده است. بنابر این عذاب رباخواران مانند عذاب کافران است و خداوند همان خشمی را که بر کافران دارد بر رباخواران هم دارد.

قرآن کریم در یک مورد با تعبیر **فَأَذْتُوا بَحْرُبَ مِنَ الْلَّهِ وَرَسُولِهِ**^(۴) رباخواران را در حال جنگ با خدا و پیغمبر خدا(ص) قلمداد می‌کند و در موردی رباخواری را شیوه یهود که با پشت پازدن به کتاب آسمانی تورات به ربا خواری افتادند - معرفی می‌نماید و بالاخره «ربا» را نقطه مقابل مساعدت و کمک مسلمانان نسبت بهم می‌داند و آن را چنانکه گفتیم - بزرگ‌ترین گناه به حساب می‌آورد.

این است نتیجه روگردانی از احکام قرآن

متأسفانه ارتکاب و شیوع این دو گناه جامعه مسلمانان را به وضع اسفباری کشانده است مسلمانانی که روشن‌ترین شاخصه آن‌ها بنا به تعبیر راهگشای قرآنی باید **أَشَدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمَاءُ بَيْنَهُمْ**^(۵) باشد به جای صلابت و شدت در راه حفظ اصول و ارزش‌های اسلامی، شیفته و فریفته تمدن‌دنیای استکباری شدند و در برابر سلطه گران خاصع گردیدند و حتی با آن‌ها پیمان سازش و اتحاد بستند و تقلید و تعیت از آن‌ها را تنها راه ترقی و پیشرفت خود دانستند و در نتیجه زیر چتر سلطه گری آن‌ها قرار گرفتند.

واز طرفی به جای **رُحْمَاءُ بَيْنَهُمْ** و ایجاد محیط صفا و صمیمیت و وحدت و اتحاد و مهربانی و کمک به یکدیگر، فضای حرصن و سودجوئی و اختلاف و دشمنی به وجود آوردند تا اینکه در نتیجه، وضع به جائی رسید که نمی‌بایست برسد.

ز احکام قرآن چو سر تافتند ^(۶) به جای خوشی ناخوشی یافتد

۴ - سوره بقره آیه ۲۷۹.

۵ - سوره الفتح آیه ۲۹.

۶ - بحث ما فعلًا درباره «ربا» است و اما بحث درباره سلطه گران و مفاسد سلطه پذیری احتیاج به فرصت دیگری دارد.

بورش نظامی ظالمانه آمریکا و انگلیس به کشور اسلامی عراق

متاسفانه هم اکنون که این سطور بر این قلم جاری می‌گردد آمریکا و انگلیس با حمله به کشور اسلامی عراق به وسیله بمبهای آتش زا و موشک‌های کروز و با بکاربردن مواد منوعه و گازهای سمی شهرهای بغداد و نجف و کربلا و بصره و موصل ... را آماج این سلاح‌ها قرار داده و باکشتن افرادی بی دفاع و زنان و کودکان و تخریب خانه‌ها کینه هائی که از اسلام در دل دارند را تسکین می‌دهند و اسفبارتر اینکه تعدادی از کشورهای اسلامی مانند قطر و بحرین و کویت و اردن پایگاه هائی را در اختیار لشکر آمریکا و انگلیس قرارداده‌اند.

این درد چقدر سنگین و تحمل آن چه اندازه مشکلاست.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكُكَ فَقْدَتِينَا وَغَيْرَةَ وَلِتَنَا وَكَثْرَةَ عَذَابِنَا.

آخرین آیه قرآنی که نازل گردید

در تفسیر شریف مجمع‌البیان می‌گوید: پس از اینکه آیات مربوط به «ربا» از جانب خداوند نازل گردید و خداوند با تشدید و تاکید از رباخواری نهی کرد این آیه که آخرین آیه از قرآن است نازل گردید:

وَأَنْقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ أَلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ^(۷)

یعنی از روزی که همه شما انسان‌ها به محضر پروردگار بازگشت می‌کنید و به هر کس مطابق کردار او در دنیا پاداش یا کیفر داده می‌شود و هیچ کس در آن روزمورد ستم قرار نمی‌گیرد، بترسید سپس اضافه می‌کند که رسول خدا (ص) بعد از آن ۲۱ روز در ^(۸) حیات بود

۷ - سوره بقره، آیه ۲۸۱.

۸ - مجمع‌البیان ج ۲، ص ۲۶۶.

ربا در فرهنگ اهلیت عصمت:

در روایات اسلامی که از اهلیت عصمت و طهارت: صادر شده است نیز «ربا» یکی از زشت‌ترین و بزرگ‌ترین گناهان معرفی شده است.

و آن در ۵ روایت یکی از گناهان کبیره و در ۳ روایت اکبر الکبائر یعنی بزرگ‌ترین گناه کبیره و در یک روایت به عنوان اعظم الکبائر یعنی عظیم‌ترین گناهان‌کبیره محسوب شده است.^(۹)

حضرت رضا (ع) فرمودند: «ربا» از گناهان کبیره است و خداوند درباره آن وعده آتش جهنم - که از آن به خدا پناه می‌بریم - داده است و ربا در کلام همه پیغمبران خدا: و در همه کتاب‌های آسمانی حرام شده است.^(۱۰)

گناه ربا از ۷۰ بار زنا

با محروم خود در خانه خدا بزرگ‌تر است

این تعبیر، تعبیر تکان دهنده عجیبی است ما درباره هیچ گناهی در کلام پیغمبر خدا و اهلیتش: چنین تعبیری نمی‌بینیم و نیز برای مجسم کردن بزرگی یک گناه تعبیری رساتر از این تصوّر نمی‌کنیم. این عبارت که گناه یک درهم پول ربا از هفتاد مرتبه زنا با محروم خود در خانه خدا بزرگ‌تر و شدیدتر است عبارتی است که هم در روایات مسلم شیعه و اهل تسنن آمده است و از طریق ما شیعیان از حضرت رسول اکرم (ص) و حضرت باقر و حضرت صادق (ع) نقل شده است.^(۱۱)

باید دانست که منظور در این روایات که بر پایه مقایسه میان گناه زنا و گناه رباخواری آمده است این نیست که «گناه زنا گناه بزرگی نباشد» زنا نیز - چنانکه توضیح داده می‌شود - از گناهان کبیره است، بلکه مقصود بیان عظمت و زشتی بسیار بالای گناه ربا است

چون کبیره بودن گناه زنا از جهت فرهنگ قرآن مجید و گفتار اهلیت عصمت علیهم السلام بسیار روشن است.

حضرت امیر مؤمنان (ع) فرمودند:

۹ - از بحار الانوار علامه مجلسی گرفته شده است.

۱۰ - جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۲۹.

۱۱ - بحار الانوار ج ۷۷ ص ۵۸۱ و ج ۱۰۳ ص ۱۱۷ و ص ۱۱۹ و جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۲۵.

عاقبت و اثر «زنا» شش چیز است که سه تا از آن‌ها در دنیا و سه تا در آخرت گریبانگیر انسان می‌شود.

در دنیا:

۱ - آبروی انسان را از چهره او می‌برد.

۲ - روزی را قطع می‌کند.

۳ - با سرعت، موجب فنا و تباہی انسان می‌شود.

و در عالم آخرت موجب:

۱ - غصب خداوند فهار.

۲ - رسیدگی سخت به حساب در روز قیامت.

۳ - آتش جهنم می‌شود.^(۱۲)

شرافت و عزّت در کسب و تجارت است

باید توجه کنیم که یکی از اصول و فرهنگ اسلام تشویق و ترغیب به تجارت و کسب و کار است.

اولیای بزرگ اسلام برای اینکه مسلمانان دارای اقتصادی مستقل و عزّت بخش باشند و هیچ وقت دست احتیاج به سوی بیگانگان دراز نکنند در هر فرصتی آن‌ها رابه جدیت و کار و کوشش در امر زراعت، صنعت و تجارت ترغیب می‌کردند.

حضرت امیر مؤمنان (ع) می‌فرمود: **الْمِيَةُ لَا الْدَّيْةُ، النَّقْلُ لَا التَّوْسُلُ**.^(۱۳)

یعنی: مرگ آری امّا ذلت نه، به کم ساختن آری ولی وابستگی و توسل به بیگانگان نه.

و در این میان تاکید بیشتر بر این بود که همیشه کسب و کار از راه حلال را مدد نظر داشته باشند و هرگز اقدام برای تحصیل مال از راه حرام نکنند.

حضرت امیر مؤمنان (ع) در حدیثی که نشانه‌های مؤمن را بیان می‌کردند فرمودند: **الْمُؤْمِنُ مَنْ طَابَ مَكْسِبُهُ**.^(۱۴)

۱۲ - بحار الانوار ج ۳۴ ص ۳۳۱

۱۳ - نهج البلاغه کلمات قصار ۳۹۶

یعنی نخستین علامت مؤمن آن است که دارای کسب حلال و پاکیزه باشد.

حضرت صادق (ع) می‌فرمود: کسی که دوست‌می‌دارد دعای او به اجابت برسد باید کسب خود را حلال قرار بدهد.^(۱۵)

و اهلیت علیهم السلام در میان تعلیمات مربوط به کسب و کارتوجه خاصی به بازار داشتند و رونق کار بازار و بازاریان براساس صداقت و امانت و تقوا را عزّت مسلمانان معرفی می‌کردند.

حضرت کاظم (ع) به «مصادف» که یکی از بازاریان بود برای تشویق به کار بازار این عبارت را بیان کرد **أَعْذُّ أَلَى عَزْكَ**:^(۱۶) یعنی صبح زودتر به سوی عزّت خود حرکت کن یعنی به طرف بازار که عزّت و کرامت تو در گرو چرخش صحیح بازار است گام بردار و بستاب.

تجارت باعث افزایش برکت و عقل

حضرت رسول اکرم (ص) فرمودند: برکت در ده قسمت از کار است و نه قسمت آن در کار تجارت است.^(۱۷)

حضرت امیر مؤمنان ۷ فرمود: تجارت کنید تا خداوند به وضع اقتصادی شما برکت عنایت کند چه اینکه از پیغمبر خدا (ص) شنیدم که فرمودند: روزی ده قسمت است و نه قسمت آن در تجارت است.^(۱۸)

حضرت صادق ۷ فرمود: **التجارةُ تزيِّدُ فِي العَقْلِ**^(۱۹) یعنی تجارت فرهنگ انسان را افزایش می‌دهد و عقل انسان را زیادتر می‌کند.

مسائل شرعی تجارت را یاد بگیرید تا در «ربا» نیفتد

۱۴ - بحار الانوار ج ۶۷ ص ۲۹۳.

۱۵ - بحار الانوار ج ۹۳ ص ۳۷۳.

۱۶ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴.

۱۷ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۳.

۱۹ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴.

در میان احادیث مربوط به کسب و تجارت تاکید فراوانی شده است که بازاریان محترم مسائل شرعی کسب و تجارت را یاد بگیرند تا در حرام نیفتد. حضرت امیر مؤمنان (ع) می‌فرمودند: کسی که پیش ازیاد گرفتن مسائل شرعی کسب و تجارت، به کسب و تجارت مشغول شود در «ورطه رباخواری» خواهد افتاد.^(۲۰)

و نیز می‌فرمود: ای مردم نخست مسائل شرعی خود را فراگیرید و از آن پس به کار تجارت پردازید قسم به خداربا در این امت اسلامی از حرکت کردن مورچه روی سنگ صاف، پنهان‌تر است.^(۲۱)

بدترین و ناپاک‌ترین کسب‌ها رباخواری است

بر این اساس که تحصیل مال از راه‌های حرام دارای ضررهای فردی، اجتماعی، بدنی، روحی و فرهنگی است اسلام تاکید دارد که مسلمانان جدأ از آن‌ها اجتناب کنند و در میان کسب‌های حرام تاکید و تشديدي که نسبت به «ربا» به عمل آمده است درباره هیچ یک از آن‌ها به عمل نیامده است:

حضرت رسول اکرم (ص) فرمودند: شر المکاسب کسب الربا^(۲۲).

يعنى بدترین کسب‌ها کسب‌هایی است که با ربا ارتباط پیدا می‌کند.

و نیز فرمودند: أخبث المکاسب کسب الربا.^(۲۳)

يعنى پلیدترین و ناپاک‌ترین کسب‌ها رباخواری است.

و نیز می‌فرمودند: ترسناک‌ترین چیزی که از آن بر امت خود می‌ترسم کسب‌های حرام و رباخواری است.^(۲۴)

و نیز فرمودند: هر کس ربا بخورد خداوند شکم او را ز آتش جهنم به همان اندازه‌ای که ربا خورده است پرمی‌کند و تا به اندازه یک قیراط (که مقدار بسیار کم و کوچک است) از مال ربا در نزد او باشد خداوند هیچ عمل‌نیکی را از او نمی‌پذیرد و خداوند و فرشتگان خدا همیشه او را لعنت می‌کنند.^(۲۵)

هر نوع کمک

۲۰ - بحار الانوار ج ۱۰۳ ص ۱۱۸.

۲۱ - بحار الانوار ج ۱۰۳ ص ۱۱۷.

۲۲ - بحار الانوار ج ۷۷ ص ۱۱۵.

۲۳ - جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۲۹.

۲۴ - بحار الانوار ج ۷۳ ص ۱۵۸.

۲۵ - جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۲۶.

به رباخواری از گناهان کبیره است

گناه ربا به اندازه‌ای بزرگ است که هر نوع کمک به رباخواری از گناهان کبیره است و گناه کمک کردن نیز معادل گناه رباخواری است. حضرت امیر مؤمنان (ع) در این رابطه فرمودند: که پیغمبر خدا (ع) ربا گیرنده و ربا دهنده و نویسنده سَنَدِ ربا و دو شاهد آن را لغت کرده است و همه این‌ها در گناه یکسانند.^(۲۶)

تاكيد بر ترك ربا در تمام

عهدنامه‌های حضرت پیغمبر (ص)

حضرت پیغمبر اکرم (ص) در تمام عهدنامه‌ها و صلح‌نامه‌ها که با اشخاص حقیقی یا حقوقی منعقد می‌کرد گناه‌خانمانسوز رباخواری را تذکر می‌داد و ترك ربا را جزء اصول آن عهدنامه قرار می‌داد. برای نمونه در عهدنامه‌ای که میان آن حضرت یهود و نصارا نوشته شد از جمله شرط‌ها این بود که: أَنْ لَا يُكُلُوا الرِّبَّا فَقَدْ بَرَأَتْ ذَمَّةُ اللَّهِ وَذَمَّةُ رَسُولِهِ مِنْهُ.

يعنى یهود و نصارا که در پناه دولت اسلامی زندگی می‌کنند نیز نباید ربا بخورند و جامعه اسلامی را به رباآلوده کنند و هر کس مرتکب رباخواری شود از پیمان خداو رسول خدا (ص) خارج است و حضرت امیر (ع) نیز همین امر را عملی می‌کرد.^(۲۷)

حضرت پیغمبر (ص): به یهودی
و رباخوار سلام نکنید

۲۶ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۹ و صحیح مسلم و مسند احمد و سنن ابیداود و ترمذی .

۲۷ - جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۹۸ .

می‌دانیم یکی از فرائض مهم اسلامی امر به معروف و نهی از منکر است و بر این اساس هر مسلمانی وظیفه دارد که به اندازه قدرت و امکانات خود دیگران را به کارهای نیک‌ارشاد و وادار کند و از انجام کارهای ناپسند جلوگیری به عمل بیاورد که حضرت پیغمبر اکرم (ص) فرمودند:

امت من تا هنگامی که یکدیگر را امر به معروف و نهی از منکری کنند و نیز همدیگر را در انجام کارهای خیر کمک و مساعدت می‌نمایند در سایه خیر و خوبی زندگی خواهند کرد ولی وقتی که این فریضه اسلامی را ترک کنند، برکت از زندگی آنها سلب می‌شود و بدان آنها برخوبانشان مسلط می‌گردند و در آسمان و زمین برای خود یار و یاوری پیدا نمی‌کنند.^(۲۸)

و نیز می‌دانیم در امر به معروف و نهی از منکر لازم است مراتب و درجات رعایت شود و یک مرتبه از آن بعد از اینکه گفتار ملایم نتیجه‌ای نداد این است که با کسانی که مرتبک گناه می‌شوند با چهره درهم کشیده و با بی اعتمای برخورد کنیم تا شاید این نوع برخورد آن هارا متنبه کند و از راه گناه به سوی راه صحیح زندگی برگرداند و بر این پایه است گفتار حکیمانه پیغمبر بزرگ اسلام (ص) که رباخوار را در ردیف یهود قرار دادند و فرمودند: به یهودی^(۲۹) و رباخوار سلام نکنید.^(۳۰).

حضرت پیغمبر (ص): رباخواری سقوط

و هلاکت جامعه را فراهم می‌کند

باید توجه داشت که بر اساس آیات قرآنی و روایات اهلیت عصمت علیهم السلام اعمال انسان‌ها -

چه خوب و چه بد - دو نوع عکس العمل دارد:

۱ - عکس العمل دنیوی.

۲ - عکس العمل آخرالهی.

يعنى اعمال و روحیات خوب مانند انجام عبادتها، صداقت، امانت، عدالت، تقوی، وحدت و اتحاد و پاکی اتفاق و کمک به مردم و جهاد در راه خدا در همین دنیا موجب عزّت و عظمت فراوانی نعمت‌ها و سلامت بدن و طول عمر و ارزانی نرخ‌ها و پدید آمدن رفاه زندگی می‌شود و در عالم آخرت موجب رسیدن نعمت‌های الٰهی و سعادت و ثواب اخروی می‌گردد. بعکس اعمال بد و ملکات ناپسند مانند ظلم، حق شکنی، ترک امر به معروف و نهی از منکر، دروغ، خیانت، رشه و نفاق در این عالم باعث سختی زندگی،

سلب برکت، گرانی نرخ‌ها، کوتاهی عمرها شیوع بیماری‌ها و انواع گرفتاری‌ها و در جهان آخرت موجب عذاب الٰهی می‌شود.

۲۸ - وسائل الشیعه ج ۱۱ ص ۳۹۸.

۲۹ - منظور از یهود یهودیانی است که با مسلمانان راه عناد پیش می‌گیرند.

۳۰ - ب

حار الانوار ج ۷۶ ص ۹.

بر این اساس است که حضرت رسول اکرم (ص) «رباخواری» را باعث هلاکت جامعه معرفی می‌کند و می‌فرماید: اذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ هَلَكًا طَهَرَ فِيهِمُ الرَّبَا يعنی هنگامی که خداوند در نتیجه اعمال بد مردم اراده می‌کندر این دنیا آنها را مورد مكافات قرار بدهد «ربا» به عنوان یک بلا در میان آنها پدید می‌آورد و به این وسیله سقوط و هلاکت جامعه آنها را فراهم می‌کند^(۳۱).

حرام و پلید بودن ربا در جامعه اسلامی مسلم ورباخوار منفور است. که این قسمت از اشعار سعدی در بوستان وی بیانگر آن است:

رباخواری از نردبانی فتاد

شنیدم که هم در نَفَسِ جان بداد
 پسر چند روزی گرستن گرفت
 دگر با حریفان نشستن گرفت
 بخواب اندرش دید و پرسید حال
 که چون رَسْتی از حشر و نشر و سؤال
 بگفت ای پسر قصه بر من مخوان
 بدوزخ در افتادم از نردبان
 بنزدیک من شبرو راهزن
 به از فاسق پارسا پیرهن^(۳۲)

فلسفه حرمت ربا

۳۱ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۷ و مجمع البیان ج ۱ ص ۳۹۰.

۳۲ - منظور از فاسق پارسا پیرهن، رباخواری است که قیافه حق به جانب بهخود می‌گیرد.

باید توجه داشته باشیم که احکام شرع اسلام بر اساس تامین مصالح فرد و جامعه تشریع شده است به این معنا که خداوند حکیم همه کارهای خود را بر اساس حکمت و مصلحت انجام می‌دهد و در این رابطه احکام و قوانینی که از جانب آن ذات مقدس برای بندگانش فرستاده شده است همه و همه بر اساس حکمت و مصلحت است و هیچ یک از آن‌ها بدون فلسفه و حکمت نیست.

روی این اصل هر عملی را که اسلام واجب کرده است در انجام آن مصلحتی وجود دارد و لازم است برای تامین مصالح مورد نظر شارع واجبات را به انجام برسانیم و هر عملی را که حرام کرده است بر این پایه است که دارای ضرر و مفسد است و لازم است برای احتراز از مفاسد و مضرات، محرمات الاهی را ترک کنیم.

مضرات و مفاسد «ربا» نیز بطوریکه از آیات قرآن مجید و احادیث اهلیت عصمت علیهم السلام استفاده می‌شود زیاد است که ما به ذکر برخی از آن‌ها در اینجا مبادرت می‌کنیم.

«رباخواری» ظلم است

ظلم سیزی و عدالت خواهی از اصول اساسی و خدشه ناپذیر اسلام و جزء رسالت پیغمبران خدا است و برقراری عدل مهم‌ترین هدف اقتصادی اسلام است. و چون «رباخواری» با این اصل در تضاد است اسلام آنرا حرام کرده است. معامله‌ای که در برگیرنده «ربا» است استثمار انسان و تضییع حقوق است.

آیات ۲۷۳ تا ۲۸۰ در سوره بقره با تشویق به انفاق و کمک به محروم‌مان جامعه آغاز می‌شود و ثواب و فضیلت این کار مورد تذکر قرار می‌گیرد پس از آن حرام بودن «ربا» مورد تأکید است و بعد از آن خصوصیات روحی «رباخواران» و ذکر آثار «ربا» در مقایسه با انفاق و صدقات ذکر می‌شود و خداوند افراد مؤمن را با تاکید شدیداز ربا خواری بر حذر می‌دارد و به آن‌ها از عواقب رباخواری که اعلان مبارزه با خدا و پیغمبر است خبر می‌دهد و در نهایت علت حرام بودن ربا را که ظلم و استثمار است با این عبارت بیان می‌کند: **وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤوسٌ أَمْوَالُكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ**

یعنی: اگر از این عمل زشت «رباخواری» دست بردارید و توبه کنید اصل مال شما متعلق به شما است - و آنرا فقط پس بگیرید - که در این صورت نه به واسطه گرفتن اضافه «ربا» ظلم کرده‌اید و نه به خاطر گرفتن اصل مالتان مورد ستم واقع شده‌اید یعنی گرفتن اصل مال بدون زیادی فقط حق شما است. بنابر این، این آیه از قرآن صراحة دارد که گرفتن ربا ظلم است و در روایتی از حضرت رضا (ع) نیز علت حرمت ربا ظالمانه بودن آن ذکر شده است که فرمودند: **لِمَا فِي ذِكْرِمِ النَّسَادِ وَالظُّلْمِ وَقَنَاءِ الْأَمْوَالِ**^(۳).

یعنی علت حرام بودن ربا این است که اموال را به راه فساد و تباہی می‌کشاند و رباخواری ظلم است و موجب فنای اموال می‌گردد.

۱- چرا رباخواری ظلم است؟

در دین اسلام منشا مالکیت یکی از این سه چیز است و جریان اقتصادی معمولاً با این وسائل صورت می‌گیرد.

۱- کار

«کار» ساده و یا تؤام با صنعت که محصول آن از آن کارگر است.

۲- سرمایه و کار که هر دو در جریان اقتصادی مؤثرباشند و هر دو از آن یک نفر باشد در این مورد هم، محصول از آن صاحب کار و سرمایه است.

۳- کار از یک فرد و سرمایه از فرد دیگر که به عنوان مضاربه و یا مزارعه و یا مساقات و یا یکی دیگر از عقدهای مشروع در جریان اقتصادی تاثیر دارند و محصول آن از آن طرفین بر اساس قراردادشان می‌باشد مشروعيت این موارد در اسلام ثابت و مورد پذيرش است.

ولی در باب ربا کار فقط از طرف بدھکار صورت می‌گیرد و پولی که ربا خوار به گیرنده ربا داده است نوعاً در ذمہ اوست و در جریان اقتصادی نیست و بدھکار کار می‌کند و محصول کار او را یا همگی و یا قسمتی از آن را رباخوار ازاو می‌گیرد و این خود یک نوع ظلم است به علاوه این مساله از جنبه اخلاقی نیز مهم است چه اینکه «ربا» در آمدی است که بدون زحمت به دست رباخوار می‌رسد و تحصیل درآمدیگران بدون انجام کار مفید از نظر اخلاقی مذموم و ناپسند است چه اینکه روح تبلی و تن آسانی را در جامعه ترویج می‌کند.

با توجه به این مثال ظلم

رباخواری روشن می‌شود

زید یک میلیون تومان به بکر قرض داد که هر ماه پنج درصد یعنی ۵۰ هزار تومان به عنوان ربح بگیرد

بهره یک ساله آن ۶۰۰۰،۰۰۰ (ششصد هزار تومان) می‌شود ولی زید رباخوار - چنانکه عادت رباخواران حرفه‌ای است و ظلم فاحش رباخواری با این مثال روش‌می‌شود - پول خود را راکد نمی‌گذارد همان پنجاه هزار تومان را که هر ماه از بکر می‌گیرد به عنوان «ربا» به دیگری باسود پنج درصد قرض می‌دهد و همان ربح هر ماهه این ربح را نیز به اشخاص به عنوان ربا می‌دهد و با این حساب یک میلیون پول در یک سال می‌شود ۱۸۰۰،۰۰۰ (یک میلیون و هشتصد هزار تومان) و با این حساب یک میلیون تومان در ۱۲ سال به رقمی بالاتر از میلیارد تومان می‌رسد.

و این رباخواری همان است که قرآن کریم می‌فرماید **أَيُّهَا الَّذِينَ امْتُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَّا أَصْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُدِتَتْ لِكَافِرِينَ، وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**^(۲۴)

ای مسلمانان ربا نخورید تا در نتیجه سودهای متراکم را بر سرمایه بیفزایید تقوی داشته باشد تا برستگاری برسید و از آتشی که برای کافران فراهم شده است بترسید خدا و پیغمبر خدا را اطاعت کنید رباخواری را کنار بگذارید تا مشمول رحمت خداوند بشوید.

۲ - «ربا» باعث تباہی و فساد اموال است

«فساد» یعنی به هم زدن نظام و نظام و همانطور که به هم زدن نظام خلقت «فساد» نامیده می‌شود که خداوندمی فرماید: **لَوْ كَانَ فِيهَا أَلَّهُ أَكْفَسَهَا**^(۳۵) یعنی اگر در آسمان و زمین غیر از خداوند یکتا خداوند دیگری وجودمی داشت نظام خلقت بهم می‌خورد و برقرار نمی‌ماند قوانین الاهی نیز در زمینه اقتصاد دارای نظام مخصوصی است در فرنگ اسلام در روایاتی که مبین علت حرام بودن «ربا» در اسلام است یکی از علتهای حرمت ربا را باعث فساد بودن آن ذکر کرده است. حضرت امام رضا (ع) در پاسخ نامه‌ای که محمد بن سنان به آن حضرت تقديم داشته بود مرقوم فرمودند: خداوند متعال به این علت از «ربا» نهی کرد که باعث تباہی و فساد اموال است از آن پس اضافه کردن اگر یک درهم را به دو درهم بخرد بهای یک درهم، یک درهم است و بهای درهم دیگر باطل است بنابر این خداوندمتعال «ربا» را بر بندگان خود حرام گردانید زیرا باعث نابودی و فساد اموال است^(۳۶)

۳۴ - آیه ۱۳۰ - ۱۳۲ آل عمران

۳۵ - آیه ۲۲ آنیاء

۳۶ - وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۵

جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۳۲

بحار الانوار ج ۶ ص ۹۹

۳ - «ربا» باعث رکود اقتصادی است

رکود اقتصادی به وضعیتی گفته می‌شود که فعالیت‌های اقتصادی به شدت کاهش می‌یابد و عده قابل توجهی از نیروی کار جامعه بیکار می‌شوند تولید تنزل پیدامی کند سرمایه گذاری متوقف می‌شود معاملات و مبادلات کم می‌شود و قدرت خرید مردم در سطح قابل توجهی کاهش می‌یابد و بالاخره عدم تعامل به سرمایه گذاری‌های تولیدی که یکی از عوامل مهم ایجاد رکود اقتصادی است به وجود می‌آید.

در روایاتی که از اهلیت عصمت و طهارت علیهم السلام درباره علت حرمت ربا صادر شده است یکی از علل حرام بودن «ربا» را کاهش فعالیت‌های تجاری و ایجاد رکود اقتصادی معرفی کرده‌اند ملاحظه بکنید:

حضرت رضا (ع) می‌فرمایند: أَنَّمَا نَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ لِمَا قِيمَةٌ مِنْ فَسَادِ الامْوَالِ وَرَعْبُهُ النَّاسُ فِي الرَّيْحَ
(۳۷) خداوند از این جهت ربا را حرام کرد که رباخواری موجب فساد اموال و جریان آن در راه سودجوئی می‌شود به جای اینکه مردم پولهای خود را در راه تولید و صنعت و کشاورزی و امثال این‌ها بکار بیندازند که در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی افزایش پیدا کند و نیروی کار و اشتغال در جامعه بیکار نماند صاحبان پول از راه رباخواری - که بی‌زحمت است - به دنبال ریح می‌روند و پولهای خود را در راه بهره بی‌زحمت بکار می‌اندازند.

هشام بن حکم که یکی از خواص اصحاب حضرت صادق و حضرت کاظم (ع) می‌باشد از حضرت صادق (ع) درباره علت حرمت ربا پرسید

حضرت صادق (ع) فرمودند: لَوْ كَانَ الرِّبَا حَلَالًا لَتَرَكَانَاسُ التِّجَارَاتِ وَمَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ، فَحَرَامٌ اللَّهُ الرَّبُّ لِتَفَرَّقَ النَّاسُ عَنِ
(۳۸) الْحَرَامِ أَلَى التِّجَارَاتِ وَأَلَى الْبَيْعِ وَالشَّرَاءِ

خداؤند به این علت ربا را حرام کرد که مردم به کارهای تجاری و مفیدی روی یاورند و اگر ربا حلال می‌شد مردم فعالیت‌های مفید و اقتصادی را ترک می‌کردند.

در این حدیث چنانکه ملاحظه می‌فرمایید - کلمه «وَمَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ» کلمه بسیار پر معنایی است و منظور این است که خداوند ربا را از این جهت حرام کرد که مردم پولهای خود را در راه صنعت و افزایش فن‌آوریهای علمی و کشاورزی و تجهیزات وسائل کشاورزی صنعتی و تولید و وسائل تولید و تجهیز مراکز علمی و تجارت کشاورزی و گسترش داد و ستدهای تجاری و دادن سرمایه به کسی که قدرت کار کردن دارد ولی سرمایه ندارد بعنوان مضاربه که همه اینها مورد نیاز جامعه است به کار بیندازند و شیوع رباخوار به همه این امور زیان میرساند چون ربا خواری بدون اینکه فعالیت اقتصادی مفیدی انجام بدهد از در آمد بالائی برخوردار می‌شود و در مقابل تعداد زیادی از افراد بیکار می‌مانند و فقر و پریشانی افزایش پیدا می‌کند و وضع اقتصادی بدھکاران هر روز بدتر می‌شود و تلاشهای شبانه روزی آنها صرف پر کردن کیسه رباخواران

۳۷ - بحار الانوار ج ۶ ص ۹۹ و ۱۰۰.

جامع الاخبار الشيعي ج ۱۸ ص ۱۳۲

۳۸ - وسائل الشيعي ج ۱۲ ص ۴۲۴ سند حدیث نیز صحیح است.

می‌گردد این همان رکود اقتصادی است که پیشوایان معصوم دین ما سلام الله عليهم آنرا از آثار رباخواری و علت تحریم ربا میدانند.

۴- رباخواری روح همدردی و خیرخواهی و کمک را از جامعه سلب می‌کند.

خداؤند متعال که خالق و مالک جهان و جهانیان است انسانها را بعنوان خلیفه خود در روی زمین، آفرید - و آنان راهداشت نمود که در عرصه اقتصادی از مواد این عالم بطور صحیح استفاده کنند و جامعه‌ای بوجود بیاورند که در آن، روح همکاری، خیرخواهی محبت و وحدت و کمک بهم، حاکم و از اسراف و ظلم و خیانت و نفاق بر کنار باشد اما در جامعه‌ای که نظام رباخواری حاکم است، روح همکاری همدردی خیرخواهی کمک بهم و مساعدت وجود ندارد.

به عبارت دیگر، این مطلب را همگی میدانیم که دین حیاتبخش اسلام به روابط اجتماعی سالم و تراحم و تعاطف و همدلی و همیاری و تامین نیاز نیازمندان و دستگیری از محتاجان و راه اندازی کار کسانی که در زندگی مشکلاتی دارند اهمیت فراوانی داده و در این راستا است که برای قرض ثواب زیادی قرار داده است. باین مطلب نیز باید توجه کنیم که براساس روایات بسیاری، اهل بیت عصمت و طهارت: می‌گویند علت حرام بودن ربا این است که ربامانع این قبیل کارها است و «ربا» روح همکاری و همدردی و خیرخواهی را از بین میبرد و بر روح رباخواران جز حرص و سودجوئی و ظلم چیز دیگری حکومت نمی‌کند.

۵- رباخواران دسترنج ضعیفان را می‌کند و آتش فقر و بیکاری را می‌افروزند

تردید نیست در جامعه‌ای که رباخواری شایع است افرادی و یا ملت‌ها و حکومت‌های قدرتهای اقتصادی و ثروتها و سرمایه‌ها را در قبضه قدرت خود قرار میدهند و بالنجام معاملات رَبُوی دسترنجهای طبقات ضعیف جامعه رامی مکند و ضعیفان جامعه روز بروز در آتش قرض و فقر و بیکاری و محرومیّت و گرانی نرخها می‌سوزند و کمرشان زیربار سنگین زندگی شکسته می‌شود و در مسلح سرمایه داران استثمار دگر قربانی می‌شوند و رباخواران حرفه‌ای روز بروز قدرتمندتر و ثروتمندتر می‌گردند.

ولذا بیشتر روایاتی که از اهل بیت عصمت علیهم السلام در رابطه با علت حرام بودن ربا صادر گردیده است تکیه بر این مطلب دارد که خداوند به این علت ربا را حرام کرده است که مردم اموال خود را در راههای بکار بیندازند که تعاطف، همیاری، همدردی، تأمین نیاز نیازمندان و دستگیری از محتاجان و گشوده شدن گره از مشکلات زندگی مردم عملی بشود و تحقق پیدا کند.

در این رابطه برای نمونه به این روایات توجه کنید:

۱ - مردی به نام سماعه که از راویان معروف روایات واز اصحاب حضرت صادق (ع) است از حضرتش سؤال می‌کند که:

علت چیست که خداوند در چند آیه از قرآن با تاکید و تشدید «ربا» را ذکر کرده و حرام گردانیده است.

حضرت صادق (ع) در پاسخ فرمودند: خداوند به این جهت «ربا» را حرام کرده است که مردم به کارهای خیرخواهانه اقدام کنند و پول‌های خود را در کارهای نیک بکار بیندازند.^(۳۹)

۲ - هشام ابن حکم که از برگزیدگان و پرورش یا فنکان مکتب امام صادق ۷ است از آنحضرت درباره علت حرام بودن «ربا» سؤال کرد حضرتش در جواب فرمودند: **لَوْ كَانَ الرِّبُّا حَلَالًا لَّتَرَكَ النَّاسُ التِّجَارَاتِ وَمَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ**^(۴۰)

یعنی اگر ربا حلال بود مردم تجارت را ترک می‌کردند بلکه پول‌های خود را در راه تامین جامعه بکار نمی‌گرفتند.

در این روایت - چنانکه ملاحظه می‌کنید - علاوه بر موضوع تجارت احتیاجات جامعه نیز ذکر شده است که دارای معنای بسیار وسیعی است و منظور این است که خداوند از این جهت ربا را حرام گردانیده است تا مردم پول‌های خود را در راه توسعه کشاورزی و آماده کردن زمین‌ها برای بزرگ‌واری و تأسیس مراکز تولید و ایجاد مراکز علمی و تهیه ابزار و آلات صنعتی و توسعه صنایع و ایجاد وسائل کار و اشتغال و امثال اینها - که روزبروز در حال گسترش است - بکار بیندازند یعنی خداوند متعال ربا را حرام کرد تا مردم از حرام بسوی حلال روی بیاورند.

۳ - محمد بن سنان نامه‌ای به محض مبارک امام رضا(ع) نوشته و علت حرام بودن «ربا» را استفسار کرده حضرتش در پاسخ مرقوم فرمودند: خداوند از این جهت از «ربا» نهی کرد که آن مایه تباہی و فساد اموال است زیرا انسان اگر یک درهم را به دو درهم بخرد، بهای یک درهم یک درهم است و آن یک درهم اضافی را ربا خوار بعنوان باطل و ناحق از ربا دهنده می‌گیرد پس خداوند بزرگ باین جهت ربا را حرام کرد که آن باعث فساد و نابودی و فتای اموال و ظلم است.^(۴۱)

۳۹- وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۳ و جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۳۳

۴۰- وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۴ سند حدیث نیز صحیح است.

۴۱- وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۵ و جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۳۲ و بحار الانوار ج ۶ ص ۹۹

بنظر میرسد که مقصود امام رضا (ع) در این حدیث این است که خداوند خواسته است که پول‌ها و سرمایه‌ها در راه احتیاجات زندگی انسانها از قبیل رونق بخشیدن به کشاورزی و صنعت و ایجاد کار و اشتغال و افزایش تولیدکار یافتد و روشن است ربا و رباخواری در خلاف این جهت است مثلاً در مضاربه و مزارعه و مساقات که از معاملات مشروع اسلام است سرمایه از یک طرف و کار از طرف دیگر در جریان اقتصادی قرار می‌گیرد و منافعی که بدست می‌آید میان صاحب سرمایه و صاحب کار تقسیم می‌شود و در این قبیل موارد احترام نیروی انسانی و کار و کارگر از این جهت رعایت شده است که اگر ضرری بوجود بیاید این ضرر متوجه سرمایه می‌شود و به کارگر ضرری وارد نمی‌شود ولی در رباخواری سرمایه رباخوار در ذمه کارگر - ربا دهنده همچنان محفوظ است و ضرری با آن وارد نمی‌شود و کارگر باید کار بکند و زحمت بکشد تا سودی را که قرار شده است به سرمایه دار پردازد و این ظالمانه ترین شکل سرمایه و کار است و لذا اسلام آن را باشد حرام کرده است.

۴- مضمون چند روایت که از حضرت باقر و حضرت صادق علیهم السلام نقل شده و سند آنها نیز صحیح است این است که خداوند از این جهت ربا را حرام کرد تا مردم پول‌های خود را در راه انجام «معروف» خرج کنند.^(۴۲)

در اینجا برای روشن شدن معنای این دسته از روایات باید توجه کنیم که کلمه «معروف» دارای معنای بسیار وسیعی است زیرا همین عبارت است که در باب امر به معروف و نهی از منکر و غیر آن به کار برده شده است.

بنابر این به نظر میرسد که اساساً «معروف» که در برابر منکر قرار می‌گیرد عبارت است از هر کاری که در موضوع خود - چه موضوع فرهنگی باشد یا سیاسی، اخلاقی باشد یا اقتصادی - پسندیده و مستحسن است و منظور از این عبارت در روایاتی که از اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در ارتباط با امور مالی صادر شده است موضوعاتی است که صرف مال در آن، جنبه خدمت داشته و بنفع اجتماع باشد و لذا در روایات بسیاری از «اهل معروف» یعنی کسانی که بوسیله مال خود به فرد یا جامعه خدمت می‌کنند تمجید بعمل آمده است.

بر این اساس مقصود در روایاتی که می‌گوید خداوند از این جهت ربا را حرام گردانیده است که مردم پول‌های خود را در راه «معروف» خرج کنند این است که مردم بجای استفاده از پول خود در راه «ربا» که امری منکر و ناپسند است، از پول‌های خود در راه دادن سرمایه به افرادی که قدرت کارکردن و مهارت در کار دارند بعنوان مضاربه و یا مزارعه و یا مساقات یا عقود مشروعه دیگر بهره برداری کنند و یا در راه تأسیس کارخانه‌ها و توسعه کشاورزی و وسعت دادن به صنایع و کارهای اقتصادی دیگری که روز بروز در جامعه بوجود می‌آید به کاریاندازند و همچنین خدماتی را بوسیله دستگیری و کار راه اندازی کسانی که زندگی آنها در جامعه با مشکلات اقتصادی همراه است به انجام برسانند.

۴۲-وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۳ و جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۳۳

قرض الحسن و خدمات اقتصادی

البته یکی از این موضوعات که دارای ثواب و فضیلت بسیاری است قرض الحسن است که حضرت صادق (ع) فرمودند: ثواب صدقه ۱۰ برابر است ولی ثواب قرض دادن ۱۸ برابر است.^(۴۳)

برای بیشتر روشن شدن معنای «معروف» و معنای خلاف معروف که «ربا» بر اساس روایات اهل بیت علیهم السلام - که ذکر گردید - خلاف معروف است به این روایت توجه بفرمائید.

قال ابو عبد الله (ع) انَّ مِنْ بَقَاءِ الْمُسْلِمِينَ وَبَقَاءِ الْإِسْلَامِ أَنْ تَصِيرَ إِلَى مُؤَالٍ عِنْدَ مَنْ يَعْرِفُ فِيهَا الْحَقَّ وَيَصْنُعُ الْمَعْرُوفَ وَأَنْ مِنْ فَنَاءِ إِلَى إِسْلَامٍ وَفَنَاءِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ تَصِيرَ إِلَى مُؤَالٍ فِي أَيْدِي مَنْ لَا يَعْرِفُ فِيهَا الْحَقَّ وَلَا يَصْنُعُ فِيهَا الْمَعْرُوفَ.^(۴۴)

یعنی حضرت صادق (ع) فرمودند: یکی از جهات بقای مسلمانان و بقای اسلام این است که اموال و ثروتها در دست کسانی باشد که راه خیر و صلاح جامعه را از راه فساد تشخیص میدهند و اموال و ثروتهای خود را در راه معروف - خیر و صلاح جامعه - خرج میکنند و از تباہی اسلام و تباہی مسلمانان این است که ثروت و مال در دست کسانی باشد که حق را نمی‌شناسند و با اموال خود در راه انجام معروف گام بر نمیدارند.

این است مضمون روایات اهل بیت عصمت علیهم السلام که فلسفه و علت حرام بودن «ربا» را بطور روشن و مؤکد بیان میکند اکنون این مضامین را بخارط بسپارید تا به بحث حیله‌های ربا برسیم.

ربا دو نوع است:

۱ - ربای معاملی

۲ - ربای قرضی

۱- ربای معاملی

۴۳- وسائل الشیعه ج ۱۳ ص ۸۷

۴۴- وسائل الشیعه ج ۱۱ ص ۵۲۱ .

ربای معاملی در موردی است که دو چیز را که از یک جنس میباشند مثل برنج گندم و روغن به نحوی معامله کنند که یک طرف دیگر افزون تر باشد مثلاً یک کیلو برنج اعلا را بایک کیلو و نیم برنج پست معامله کنند.

این نوع معامله «ربا» است چه نقداً معامله کنند یا اینکه از یک طرف مدت دارو نسیه باشد و باید دانست که این نوع «ربا» مخصوص چیزهایی است که معمولاً با «وزن کردن» و یا با «پیمانه کردن» معامله کنند و اگر محدود باشد مثل گوسفند، اسب، کاسه و پارچه و با هم معاوضه کنند «ربا» در آن راه ندارد چه اینکه معاوضه بصورت خرید و فروش و یا صلح و یا غیر آن باشد و علت این امر این است که چیزهایی که با در نظر گرفتن تعداد، مورد معامله قرار میگردند نوعاً چون از جهت قیمت تفاوت دارند با توجه به قیمت آنها مرد معامله قرار میگیرند و به یکی از آنها که از لحاظ قیمت پایین تر است چیزی اضافه میشود تا دو طرف از جهت ارزش مساوی باشند و ممکن است یک گوسفند مثلاً چاق به اندازه دو گوسفند لاغر ارزش داشته باشد در این مورد اگر آن یک گوسفند را با این دو گوسفند معامله کنند اشکالی ندارد و «ربا» نیست.

در اینجا باید توجه داشت که بعضی از اشخاص بر همین اساس پول معاوضه میکنند مثلاً امروز یکصد هزار تومان میدهد که یک ماه دیگر یکصد و پنج هزار تومان بگیردو دلیل آن ها این است که اسکناس چون جزء محدودات است این معامله اشکال ندارد و «ربا» نیست و ما در این موضوع در بحث حیله های ربا ان شاء الله بحث خواهیم کرد.

۲- ربای قرضی

ربای قرضی این است که قرض گیرنده چیزی را بعنوان وام از قرض دهنده میگیرد که که بعداً مانند آنرا به قرض دهنده پردازد مثلاً یکصد هزار تومان امروز قرض میدهد تابعاً (اگر مدت معین نشده هر وقت مطالبه کند یا قرض گیرنده بخواهد و اگر مدت معین شده است در موقع رسیدن مدت) پردازد.

میدانیم قرض دادن دارای ثواب بسیاری است که قبلانیز تذکر دادیم و در این رابطه حضرت صادق (ع) فرمودند: ثواب قرض ۱۸ برابر و ثواب صدقه ۱۰ برابر است زیرا قرض تنها به نیازمند میرسد ولی صدقه گاهی بغیر محتاج داده میشود.^(۴۵)

اما ربای قرضی این است که در موقع قرض دادن شرط شود که هنگام باز پرداخت بدھی چیزی به آنچه که قرض داده شده است افزوده شود همین قدر که افزایش درین باشد حرام است چه اینکه چیزی

۴۵- جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۲۸۶

که قرض داده شده است «موزون» و «مکیل» باشد یا «معدود» و قبل اگفته شد که «موزون» چیزی است که با وزن کردن تحويل داده میشود و مکیل چیزی است که با پیمانه مورد داد و ستد قرار می‌گیردو «معدود» با عدد و شمارش و بآلخره زیادی در قرض به اجماع همه علمای اسلام چه اینکه زیادی «عینی» باشد مثل یک کیلو برنج یا انجام کاری باشد مثل دوختن یک پیراهن «ربا» و حرام است و دلیل آن آیاتی از قرآن مجید که با تشدید و تاکید حرام بودن «ربا» را بیان می‌کند و همچنین روایاتی از اهل بیت عصمت (ع) است که ذکر کردیم و آیات قرآن مجید و روایات اهل بیت عصمت (ع) نظر به این دو نوع از ربا دارد.

حیله‌های شرعی باب ربا

بعضی از افراد از طرفی میخواهند بهمان سودهایی که از راه رباخواری بدست می‌آید دست پیدا کنند و از طرف دیگر میدانند که در دین اسلام تاکید و تشدید فراوانی برای ترک ربا بعمل آمده و رباخواری یکی از گناهان کبیرهای است که در قرآن مجید ظلم و جنگ با خدا و پیغمبر (ص) محسوب و وعده عذاب آتش همیشگی درباره آن داده شده است و در فرهنگ اهل بیت عصمت علیهم السلام گاه یک درهم ربا بیش از ۷۰ مرتبه زنا با مادر خود در خانه کعبه معرفی شده است لذا به فکر حیله شرعی میافتد و میخواهند راه چاره‌ای پیدا کنند بطوری که هم به سود و منفعت که نتیجه رباخواری است برسند و هم ربا نخورده باشند یعنی طوری عمل کنند که بر معامله آنها عنوان «ربا» صدق نکند.

این حیله‌ها هم در ربای معاملی و هم در ربای قرضی از دیر زمان مطرح بوده است که برخی از اینها در هر دو راه پیدامی کند و بعضی از آنها اختصاص به ربای قرضی و یا معاملی دارد. ما در اینجا این راه را ذکر می‌کنیم و از آن پس به این بحث میردازیم که آیا این حیله‌ها مجوز دستیابی به منافعی که از راه رباخواری ممکن بود بدست بیاید میشود یا نه؟

و این حیله‌ها باین شرح است:

۱- ضمّ ضمیمه

این حیله باین مطلب مربوط میشود که قبل اگفتیم «و کالای همجنس را مثل برنج یا گندم) هنگامی در یک معامله معاوضه می‌کنند اگر یک طرف در وزن یا پیمانه بیش از طرف دیگر باشد «ربا» لازم می‌آید، این مطلب را نیز در پیش گفته‌ایم که درجه بالا و درجه پائین از یک نوع، یک جنس محسوب میشود بنابراین اگر یک کیلو برنج از درجه اعلا را بایک کیلو برنج از درجه پست معامله کنند باید زیادتی در بین نباشد و اگر فکر کنند که چون این دو کیلو از جهت ارزش باهم فرق دارند، و یک کیلو

برنج اعلا، دو برابر برنج پست ارزش دارد پس، دو کیلو برنج پست را در برابر یک کیلو برنج خوب معامله می کنیم این ربا و حرام است و اکنون برای فراراز ربا به یک کیلو برنج اعلا یک سیر نبات یا یک قوطی کبریت مثلاً ضمیمه می کنیم. سپس آنرا با دو کیلو برنج پست معاوضه می کنیم که در این صورت با انضمام یک سیر نبات و یا یک قوطی کبریت عنوان عوض شده است و معامله دوچیز همجنس با هم صورت نگرفته است بنابراین با تغییر عنوان (معامله همجنس) از لزوم «ربا» تخلص حاصل شد.

کسانی که حیله ضمیمه کردن چیزی به طرف ثمن یامشمن را برای فرار از ربا کافی میدانند تصريح می کنند که در این مورد فرقی نیست که آن ضمیمه باندازه اضافه ای که در طرف دیگر موجود است ارزش داشته باشد یا نه ولذا باضمیمه یک قوطی کبریت به یک من برنج میتوان آنرا با ده من برنج معامله کرد.

این راه صحیح نیست

بنظر ما دلیلی برای صحّت این راه نداریم و این حیله هرگز نمیتواند ربا را حلال کند. کسانی که این راه را به عنوان یکی از راههای فرار از ربا در نظر گرفته اند، فکر می کنند که روایاتی که در جلد ۱۲ وسائل الشیعه ص ۴۶۸ - ۴۶۶ در باب معامله دینار با دینار و یادرهم با درهم وارد شده است دلالت دارد که با ضمیمه به یک طرف بتوانیم طرف دیگر را چند برابر بگیریم ولی باید توجه داشت که چون سابقاً درهم‌های نقره و دینارهای طلادر مناطق مختلف حتی در یک مملکت با درهم‌ها و دینارهای منطقه دیگر از جهت مخلوط بودن با فلز دیگر و مخلوط نبودن و همچنین از جهت مقدار خلط فرق داشتند و همین موضوع در ارزش آنها اثر می گذشت از طرفی لازم بود هنگاهی که از نقطه‌ای به نقطه دیگر مسافت رکنند درهم خود را با درهم دیگر معاوضه کنند تا درهم معمول آن نقطه را همراه داشته باشند و همچنین دینار را با دینار دیگر و از طرف دیگر چون در هم هاهمه چنانچه سابقاً نقره و با هم همه از یک جنس بودند همجنس بودند و همچنین دینارها با هم و در معاوضه هم جنس با هم - چنانکه سابقاً گفتیم - اگر زیاد و کمی در میان یکی از دو طرف معاوضه باشد «ربا» لازم می‌آید. و چون مخلوط بودند و بدست آوردن مقدار خالص ممکن نبود لذا حضرات ائمه علیهم السلام دستور میدادند به آن طرفی که ارزش کمتر دارد جنس دیگری را ضمیمه کنند تا آن ارزش اضافه در مقابل این ضمیمه قرار بگیرد و مساوی باشند و ربا لازم نیاید.

بنابراین، از این روایات هرگز این مطلب: که با ضمیمه میتوان از «رباخواری» تخلص پیدا کرد و با ضمیمه یک قوطی کبریت و یا یک سیر نبات به یکی از دو طرف معامله «ربا حرام» را حلال کرد استفاده نمی‌شود و لذا امام خمینی رضوان الله علیه که همه حیله هائی را که برای فرار از ربا ذکر کرده‌اند باطل میدانند در توضیح المسائل در بازه ضمیمه میفرمایند اگر ضمیمه در ارزش باندازه زیادت از طرف دیگر است جائز است و گرنه حرام است هر چند به قصد فرار از ربا باشد.

۲- فرار از ربا بوسیله انجام دو معامله خرید و فروش

زید میخواهد از عمر و یکصد هزار تومان قرض بگیرد و بعد از یک ماه یکصد و ده هزار تومان به او بدهد ولی چون این معامله به این صورت «ربا» است و میخواهد به اعتقاد خودشان - معامله رَبُّوی انجام ندهند برای فرار از ربا زیدفرش خود را به عمر و یکصد هزار تومان میفروشد و این مبلغ را از او دریافت می‌کند و بعد از آن، عمر و همین فرش را به زید به نسیه یکماهه به یکصد و ده هزار تومان میفروشد.

در این مورد با انجام دو معامله زید از عمر و نقداً یکصد هزار تومان گرفت که بعد از یک ماه یکصد و ده هزار تومان به او پردازد که به فکر خودشان هم سود برد شده است و هم به ربا نیفتاده‌اند و ما بطلاً این راه را نیز بعداً ذکرمی‌کنیم اماً باید توجه کنیم که در این فرض معامله اول نقد و معامله دوم نسیه بود و گاهی عکس این صورت هم واقع میشود یعنی معامله اول نسیه و معامله دوم نقد است و آن بهاین شرح است زید که میخواهد از عمر و یکصد هزار تومان قرض بگیرد و بعد از یکماه یکصد و ده هزار تومان بدهد، بتبانی قبلی بقول خودشان برای فرار از ربا، عمر و فرش خود را به زید بصورت نسیه یک ماهه به مبلغ یکصد و ده هزار تومان میفروشد بعد از انجام این معامله زید همین فرش را به عمر و به صورت نقد به مبلغ یکصد هزار تومان میفروشد و این مبلغ را از او دریافت می‌کند.

در هر دو صورت زید ربا دهنده است که یکصد هزار تومان امروز گرفته است که یکماه دیگر یکصد و ده هزار تومان به عمر و پردازد با ترتیبی که ذکر شد این هم یکی از حیله‌های شرعی فرار از ربا است.

حضرت صادق: به این معامله فرار از ربا نزدیک نشو

مردی به نام یونس شیبانی موضوعی را که ذکر کردیم در محضر امام صادق (ع) مطرح کرد و گفت: شخصی جنسی را به قیمتی که ارزش آنرا ندارد به شخص دیگری می‌فروشد که فروشنده و خریدار هر دو میدانند که به آن قیمت نمی‌ارزد ولی فروشنده دوباره همان جنس را از خریدار می‌خرد چگونه است؟ حضرت صادق (ع) در پاسخ فرمودند ای یونس حضرت پیغمبر خدا (ص) به جابرین عبد الله فرمودند: چگونه خواهد بود حال تو در زمانی که ظلم در میان مردم آشکار شود و موجب پیدایش ذلت و خواری گردد؟ جابر گفت: من آرزو می‌کنم آن زمان در میان مردم نباشم ولی یا رسول الله پدر و مادرم قربان تو باد آن زمان چه وقت است؟ فرمود: آن در زمانی است که «ربا خواری» آشکار شود. از آن پس حضرت صادق (ع) فرمودند: ای یونس این نوع معامله «ربا» است آیا تو این جنس را که به او به این قیمت فروخته‌ای اگر مجدداً خریداری نکنی، بتو برخواهد گرداند و پس خواهد داد؟ گفتم بلی (چون به این قیمت به درد او نمی‌خورد) فرمود بنابراین تو اصلاً به این نوع معامله نزدیک نشو نزدیک نشو.^(۴۶)

از این حدیث چنانکه ملاحظه میکنید - روش میشود که حضرت صادق (ع) این نوع معاملات را «ربا» معرفی می‌کند و این نوع حیله‌ها را اساساً جائز نمیداند.

در رابطه با حیله شرعی بوسیله انجام دو معامله صورتها و فرضهای گوناگونی را میتوان تصور کرد مثلاً یکی از آن این است:

۳- حیله شرعی بوسیله بیع و اجاره

زید یکصد هزار تومان پول لازم دارد که تا بعد از یکسال آنرا پردازد ولی کسی حاضر نیست به او قرض بدھولی اشخاصی حاضر هستند که این مبلغ را امروز بدھند و ماهی مثلاً دو هزار تومان سود بگیرند و اینجا زید با توافق صاحب پول خانه خود را به او بعنوان بیع به شرط میفروشد یعنی به این عنوان میفروشد که اگر پس از یکسال مبلغ یکصد هزار تومان را به صاحب پول پردازد حق دارد معامله فروش خانه خود را بهم بزند و خانه را به ملک خود برگرداند در این مورد این کار را انجام میدهدند و خانه را بهمان عنوانکه ذکر گردید به صاحب پول میفروشد و مبلغ مذکور را میگیرد اما با تبانی قبلی همان خانه را صاحب پول به زید تایک سال اجاره میدهد و وجه اجاره را همان دو هزار تومانی قرار میدهدند که سود مبلغ یکصد هزار تومان در هر ماه بوداین هم یکی از حیله‌های شرعی است و بالاخره هر حیله‌ای که نتیجه رباخواری را دارد و قصد اصلی ربا دهنده و رباخوار را در نظر می‌گیرد و تأمین می‌کند - چنانکه با توفيق خداوند توضیح خواهیم داد - حرام است.

۴- فرار از ربا بوسیله انجام هبه از دو طرف

زید میخواهد یکصد هزار تومان به عمر بدھد و بعداز یک ماه یکصد و ده هزار تومان بگیرد و چون این معامله به این شکل معامله ربوی است این حیله را به کار میبرند که یکصد هزار تومان فعلًاً به او هبه میکند - و چون قبلًاً تبانی کرده‌اند او هم بعداً یکصد و ده هزار تومان به او هبه می‌کند.

۵- فرار از ربا بوسیله هبه مقدار اضافی

دو کیلو گندم میخواهد بدهد و سه کیلو بگیرد ولی چون به این صورت «ربا» است و تبانی و حیله اندیشی دو کیلو گندم را در برابر دو کیلو گندم معامله می‌کند و بعد از آن، مقدار اضافی را ربا دهنده به رباخوار هبه می‌کند. این راهها هم در ربای قرضی و هم در ربای معاملی صورت می‌گیرد.

۶- فرار از ربا بوسیله قرض دادن و بری الذمه کردن

طرفین معامله برای فرار از ربا با تبانی قبلی هر یک کالای خود را بدیگری قرض میدهد بعد از آن هر یک از آنهادمہ دیگری را از طلب خود بریء الذمه میکند.

مثالاً یک کیلو برنج اعلا را میخواهد در برابر دو کیلو برنج پست معامله کند ولی چون این معامله «ربا» است این شخص یک کیلو برنج خوب را به او قرض میدهد و آن شخص هم دو کیلو برنج پست را به این شخص قرض میدهد بعداً هر دو یکدیگر را برئی الذمه می‌کنند. این راه هم در ربای قرض و معاملی صورت پذیر است.

«ربا خواری» که ناپاکترین کسب و بزرگترین گناه کبیر است را نمیتوان باحیله شرعی حلal کرد.

خلاصه کلام ما درباره حیله‌های شرعی که ذکر شداین است: بعد از مراجعته به روایاتی که از اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام صادر شده است و به طور روشن دلالت دارند که خداوند متعال از این جهت ربا را حرام کرده است که: «ربا» ظلم است، باعث فساد است، موجب تباہی اموال است باعث رکود اقتصادی است و موجب ازیین رفتن روح همدردی و خیرخواهی و خدمت در جامعه اسلامی است و گناه یک درهم ربا بیشتر از گناه هفتاد مرتبه زنا کردن با محرم خود در خانه کعبه است و ربا ناپاکترین کسب‌ها است و «ربا خواری» بزرگترین گناه کبیره است و به یهودی و رباخوار نباید سلام کرد و پالآخره شیوع رباخواری و سایل سقوط و هلاکت جامعه را فراهم می‌کند.^(۴۷)

اکنون سؤال این است: بنا الفاظ و عبارات و با تغیردادن عنوان بدون اینکه در ماهیت عمل و نتیجه آن تغییری بوجود بیاید ربا حلal میشود؟ آیا چنین راه کاری تناقض نیست؟ آیا چنین عملی مستلزم لغویت در جمل حکم نیست؟

این قبیل حیله‌ها مثل این است که در مورد رشوه گرفتن و رشوه دادن که حرمت آن بجهت این است که قانون شکنی است لفظ هدیه روی آن بگذاریم و بگوییم که اشکال ندارد و حلal است. بطور خلاصه، ماهیت «ربا» بلای خانمانسوزی استکه با هر عبارتی تحقق پیدا کند مفاسد فراوانی دارد و بی‌عدالتی‌ها را در جامعه به وجود می‌آورد و اقتصاد بشری را به ورطه بحران سوق میدهد و حرام است.

۴۷- روایاتی که دلالت بر این مطلب دارند را قبل ذکر کردیم

امام خمینی رضوان اللہ علیہ: با این حیله‌ها

نمیتوان ربا را حلال کرد

امام خمینی اعلیٰ اللہ مقامه در این باره می فرماید: حیله‌ها نمیتواند موضوع ربا را از تحت علّت هائی که در قرآن مجید و روایات اهل بیت عصمت علیهم السلام برای تحریم ربازد کر شده است مانند ظلم فساد اموال و تعطیل تجارت خارج سازد برای مثال اگر فرض شود که قرض یک ساله با بهره‌بیست درصد ظلم است همانطور اگر به حیله متousel شود و ۱۲۰ دینار را به صورت نسیه به مدت یک سال بفروشد باز هم بدون هیچ‌گونه شک و تردیدی همان ظلم و فساد اموال تحقق یافته است و اگر در معامله مقدار زیادی گندم به دو برابر آن به صورت نسیه یک ساله در حالی که جنس و صفت ثمن و مشمن یکی باشد ظلم و فساد اموال نهفته است خردمندانه نیست که بگوئیم با ضمیمه کردن یک دستمال، ظلم و فساد موجود از بین میرود و این مطلب روشنی است.

وقتی حکمت تحریم ربا ظلم و فساد باشد، تجویز حیله‌های ربا در تمام موارد جائز نیست زیرا مستلزم لغویت در جعل حکم است اگر شارع مقدس ربا را به خاطر ظلم، فساد، و ترک تجارت حرام کند سپس همه اقسام آنرا با تغییر جزئی در عنوان که مانع ترتیب فساد آن نمی‌شود، حلال نماید چنین عملی از قبیل تناقض و لغویت در جعل حکم است.

اگر «ربا» به این آسانی حلال می‌شود چرا پیغمبر خدا(ص) این راه را به مسلمانان یاد نداد.

اگر حیله، باین آسانی باعث جواز رباخواری می‌شد چرا رسول خدا (ص) که پیامبر رحمت بود این نکته را به مسلمانان یاد نداد تا بدینوسیله امّت خویش را از دست یازیدن به حرامی که اعلان جنگ با خدا و رسولش صلی اللہ علیہ وآلہ محسوب می‌شود و گناه دره‌می از آن از ۷۰ بار زتابا محروم بزرگتر است مانع شود بر عکس می‌بینیم که رسول خدا (ص) به فرماندار خود در مکه می‌نویسد اگر رباخواران دست از

رباخواری بر نداشتند با آنان جنگ کن اگر ربا گرفتن با توسّل به حیله به سادگی جائز بود و تنها نیاز به این بود که شئی ای به یک طرف ضمیمه گردد یا لفظ تغییرداده شود چه حاجتی به زحمت جنگ و ریختن خون مسلمانان بود بلکه بر رسول خدا لازم بود که به خاطر حفظ خون مسلمانان طریق حیله را به آنان بیاموزد.^(۴۸)

آیا نکاح و زنا در ماهیت فرق ندارند

برخی از افراد در جواب از مطلبی که درباره حیله‌های شرعی باب ربا گفتیم و توضیح دادیم که با الفاظ و عبارات نمی‌توان حرام خدا را حلال کرد می‌گویند: میان ازدواج و زنا در عمل فرق نیست و چنانکه اگر الفاظ خاصی در بین باشد ازدواج محقق و حلال میشود و اگر این الفاظ نباشد «زنا» و حرام است بنابراین چه اشکال دارد که در باب ربا نیز مطلب از همین قرار باشد که با تغییر دادن عنوان حرام، حلال شود؟

جواب این شبهه این است که مساوی دانستن زنا با ازدواج، در عمل، یک اشتباه است زیرا ماهیّت «زنا» جز اطفال شهوت و ارتباط جنسی چیزی دیگری نیست ولی «ازدواج» یک عقد است یعنی یک قرارداد و پیمان مخصوص است که موجب پذید آمدن آثار بسیاری در حقوق زن و شوهر و فرزندان طرفین میشود.

و بالاخره «riba» که جنگ با خدا و رسول (ص) به حساب می‌آید و موجب شدیدترین و بزرگترین عقوبته‌ی است و ظلم است و باعث فساد و تباہی اموال و رکود اقتصاد و شیوع فقر و مسدود شدن راه کارهای نیک است با عوض کردن الفاظ حلال نمیشود.

آیا با خرید و فروش اسکناس میتوان «riba» را حلال کرد؟

بعضی‌ها برای فرار از ربا موضوع خرید و فروش اسکناس را مطرح می‌کنند و می‌گویند ما فعلای این صد هزار تومان را بعنوان فروش به زید میدهیم و در مقابل یکصد و ده هزار تومان که پس از یک ماه از او دریافت کنیم و این معامله‌به این صورت قرض نیست - چون در باب قرض اضافه گرفتن به عنوان و شرط جائز نیست - و بیع است و اسکناس هم جزء معدودات است ربای معاملی اختصاص به مکیل و موزون دارد بنابراین حلال است و اشکالی ندارد.

پاسخ: با این حیله نیز «ربا» حلال نمیشود

با توجه به آثار و عواقب زیانباری که برای ربا ذکر کردیم با این حیله نیز نمیتوان «ربا» را حلال کرد زیرا اگر این نوع اضافه گرفتن حلال باشد این راحت‌ترین راه ربا خواری است چه اینکه هر فردی بجای قرض دادن اسکناس و اضافه گرفتن، اسکناس را به مبلغ بیشتر میفروشد و ربا میخورد.

در ضمن روایاتی که از اهل بیت عصمت **علیهم السلام** در باب حرام بودن ربا نقل کردیم از حضرت رضا (ع) این مطلب راذکر نمودیم که فرمودند: خداوند از این جهت ربا را حرام کرد که موجب فساد اموال است از آن پس اضافه نمودند که: انسان هنگامی که بادادن یک درهم دو درهم را میخرد. یک درهم در برابر یک درهم قرار میگیرد، ولی گرفتن آن یک درهم اضافه باطل است و جائز نیست.^(۴۹)

امام خمینی رضوان الله علیه نیز میفرمایند: خرید و فروش اسکناس به صورت نقد و نسیه در صورتی که برای فرار از ربا باشد حرام و باطل است.^(۵۰) از معظم له سؤال شد فروش ۱۰۰۰ تومان پول با یک بسته چائی ۳۰ ریالی به مدت یک سال به ۱۳۰۰۰ تومان جائز است یا خیر؟ فرمودند باطل است.^(۵۱)

خرید و فروش ارز

در خرید و فروش «ارز» نیز باید توجه کنیم که اگر ارز با قیمتی که در بازار متعارف است مورد خرید و فروش قرار بگیرد اشکال ندارد ولی اگر خرید و فروش ارز وسیله‌ای برای ربا خواری باشد حرام است.

مثالاً اگر ارزش یک ریال سعودی در بازار ۱۴۰۰ تومان است و اکنون مشتری ۱۴۰۰۰ تومان میدهد و ۱۰ ریال سعودی میخرد اشکال ندارد اما اگر امروز ۱۴۰۰ تومان میدهد که پس از یک ماه ۱۲ ریال سعودی بگیرد این ربا است و حرام است.

معامله سفتة

softah سفتة رسید بدھی شخص است و خود آن مالیّتی ندارد بلکه نشانه بدھی در ذمّه است بنابراین برگه سفتة خرید و فروش نمیشود و معامله بر آن دین که در ذمّه است واقع نمیشود و فروش دین قبل از رسیدن موعد آن دو صورت دارد:

۱ - دین را قبل از سر رسید به خود صاحب دین بفروشد که معمولاً نقد کردن دین پیش از موعد، به قیمت کمتر واقع نمیشود مثلاً فردی به فرد دیگر ۱۰۰۰ تومان به سررسید یک ماه مديون است و طلبکار

۴۹-وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۴۲۵ جامع احادیث الشیعه ج ۱۸ ص ۱۳۲

۵۰-تحریر الوسیلہ ج ۱ ص ۵۳۹ استفتاء آت ج ۲ ص ۱۴۸

۵۱-استفتاء آت ج ۲ ص ۱۳۸

به نزد او می‌آید و ۱۰۰۰ تومان یک ماه دیگر را به مبلغ ۹۰۰ تومان از او می‌خرد این نوع تنزیل در صورتی که تبانی قبلی برای رباخواری در بین نباشد اشکال ندارد و روایات و فتاوی فقهاء بر صحبت آن گواه است.

(۵۲)

۲ - قبل از سر رسید دین را به فرد ثالث نقداً بفروشد در این صورت نیز اگر غرض رباخواری در بین نباشد اشکال ندارد.

سفته صوری

مسئله دیگری که لازم است در اینجا مورد توجه قرار بگیرد این است که میان تجار و کسبه دو نوع سفته معمول است:

۱ - سفته حقیقی که نشانه و مدرک بدھی واقعی است و امضاء کننده آن حقیقتاً مبلغ ذکر شده را به دارنده سفته بدھکار است.

۲ - سفته صوری یا دوستانه که نشانه بدھی واقعی نیست و برای غرض دیگری صادر شده است همانطور که گفته شد فروش سفته حقیقی به فرد ثالث در صورتی جائز است که وسیله‌ای برای رباخواری نباشد.

ولی فروختن سفته صوری جائز نیست و استفاده از آن (باینکه آنرا بدھد و از دیگری پول بگیرد نیز در صورتی بی اشکال است که وسیله برای رباخواری نشود.

اظهار ناراحتی رسول اکرم (ص) از حیله‌های شرعی درباره ربا

حضرت امیر مؤمنان ۷ فرمود: هنگامی که خداوندان آیات از قرآن را نازل فرمودند: أَلَمْ أَحَسِّ
النَّاسُ أَنْ يُتَرَكُوا أَنْ يَقُولُوا أَمَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ^(۵۳) یعنی آیا مردم گمان می‌کنند، همنیقدر که گفتند ما ایمان آوردیم آنها بحال خود واگذاشته می‌شوند؟ و مورد امتحان خدا قرار نمی‌گیرند؟

از حضرت پیغمبر اکرم ۶ سؤال کردم یا رسول الله‌این امتحان چیست و چگونه است؟ در پاسخ فرمودند:

۱۲۰-وسائل الشیعه ج ۱۳ ص ۱۲۰

۵۳-آیه اول سوره عنکبوت

يَا عَلَىَّ أَنَّ الْقَوْمَ سَيَقْتُلُونَ بَعْدِي بِأَمْوَالِهِمْ وَيَمْتَنُونَ بِدِينِهِمْ عَلَىَّ رَبِّهِمْ وَيَتَسْتَغْلُونَ رَحْمَتَهُ وَيَأْمُونُ سَطْوَةً وَيَسْتَحْلُونَ حَرَامَهُ
بِالشَّبَهَاتِ الْكَاذِبَةِ وَالْأَهْوَاءِ السَّاهِيَّةِ فَيَسْتَحْلُونَ الْخَمْرَ بِالنَّيْدِ وَالسُّخْتَ بِالْهَدْيَةِ وَالرُّبَا بِالْبَيْعِ^(٥٤)

يعنى: يا على مردم پس از من در رابطه با اموال خودشان مورد آزمایش قرار مى گیرند بسبب دینشان برخداوند منت مى گذارند و رحمت پروردگار را آرزو مى کنند و خود را ايمن از غصب خدا میدانند و محرمات خداوند را بوسيله دست آويز قرار دادن شبهه های نادرست و هواهای نفسانی حلال می گردانند.

شراب را با اسم نبید^(٥٥) و رشوه را به اسم هديه و «ربا» را به نام خريد و فروش حلال می گردانند.

مراکز قرض الحسن و گرفتن کارمزد

مؤسسه های قرض الحسن و مراکزی که به اشخاص بعنوان قرض پول میدهند. کار بسیار خوبی انجام میدهند و خدمات اقتصادی مهمی را به انجام میرسانند این قبیل کمک ها که بوسیله افراد خیر اندیش و نیکوکار برای خدا انجام می گیرد باعث رفع احتیاج محتاجان و تأمین مسکن بی خانمانها و آزادی زندانی ها از زندان و بازگشت آنها به آغوش خانواده خود و همچنین وسیله تأمین مخارج ازدواج جوانان و تأمین سرمایه و کار و کسب میشود اینها خدمات های بسیار خوبی است جزاهم الله خیراً ولی اگر برای اداره تشکیلات خود مقداری از گیرنده قرض اضافه برآنچه که قرض میدهند میگیرند لازم است آن اضافه را جدا از پولی که بعنوان قرض میدهند در نظر بگیرند - چه اینکه قبل اگفتیم در موضوع قرض لازم است فقط همان مقدار را که بعنوان قرض میدهد پس بگیرد و اضافه از آن بهر عنوان که باشد ربا و حرام است بنابراین باید مبلغی را که بعنوان کارمزد می گیرد در عقد قرض قرار ندهد و بطور جداگانه بگیرد و به مقدار کارمزد اكتفا کند و زیادتر نگیرد.

گرفتن پول در مقابل دیر کرد

از جمله مطالibi که جزء مسلمات فقه ما است این است که گرفتن پول در مقابل تاخیر ادائی دین، از جهت اینکه یک نوع ربا است، جائز نیست در این مورد صاحب جواهر اعلى الله مقامه می گوید:

برای تاخیر ثمنی که در خريد و فروش معین کرده اند و همچنین برای تاخیر هر یک از حقوق مالیه اگر از بدھکار چیزی اضافه بگیرند جائز نیست زیرا این اضافه ریاست که آن براساس قرآن مجید و اخبار اهل بیت علیهم السلام و اجماع علماء حرام است.^(٥٦)

١٥٤- نهج البلاغه خطبه

١٥٥- شراب خاصی است که اهل تسنن آنرا حلال میدانند

١٥٦- جواهر الكلام ج ٢٣ ص ١٢٠ - ١٢١

نصیحت امیر مؤمنان به بازاریان

حضرت امیر مؤمنان ۷ هر روز صبح با در دست داشتن تازیانه در قسمت‌های مختلف بازار کوفه گردش میکرد و به تمام قسمت‌ها سر میزد و در هر قسمتی میایستادو با صدای بلند میفرمود:

ای گروه تجار خیر را از خدا بخواهید و برکت را از راه‌سهل گرفتن بر خریداران جستجو کنید و از دروغ گفتن و قسم خوردن احتراز نمایند و از ظلم پرهیز کنید و به دادمظلومان برسید و هرگز نزدیک «ربا» نزدید و از وزن و پیمانه کسر نگذارید و در ادائی حقوق مردم کوشاباشید و هرگز کاری که برخلاف نظم و انضباط است انجام ندهید.

پس از اینکه در همه قسمتهاي بازار اين کلمات را که از عماق دل آنحضرت بر میخواست می‌گفت اين شعر را میخواند.

نَعْنَى الْلَّذَاذَةُ مِنْ نَالَ صَفْوَتَهَا
مِنَ الْحَرَامِ وَبَيْنَ الْأُثُمْ وَالْغَارِ
بَيْنَ عَوَاقِبِ سُوءٍ فِي مَقْبِتِهَا
لَا خَيْرَ فِي لَذَّةٍ مِنْ بُعْدِهَا النَّارُ.^(۵۷)

يعنى کسانی که از راه حرام به لذت‌های نائل میشوند بدانند که آن لذتها فانی میشود ولی ننگ و گناه آن باقی میماند آثار و عواقب بدی در دنبال کارهای حرام وجوددارد و هرگز خیر و خوبی در لذتی که در پشت سر آن آتش عذاب هست وجود ندارد.

سخنی با بانکها

اکنون به با توفیق خداوند این بحث در رابطه با ربا انجام گرفت مناسب است چند مطلب را به مسئولین محترم بانک‌ها تذکر بدھیم:

۱. چرا کنز یعنی راکد گذاشتن پول حرام است.
۲. جریان اقتصادی کار و سرمایه.

۳. تفاوت بانکهای اسلامی و غیر اسلامی .
۴. فضای بانکها را از آلودگی به ربا حفظ کنند .
۵. موضوع بالا بودن سود بانکها .
۶. گرفتن پول برای دیر کرد ربا و حرام است .
۷. اوراق قرضه که ظاهراً به عنوان قرض با ربح است ربا و حرام است .
۸. اوراق مشارکت نیز اگر مشتمل بر قرض با ربح باشد ، ربا و حرام است .

۱- کنز یعنی راکد گذاشتن پول حرام است

خداؤند متعال در قرآن مجید نگهداری پول یعنی راکد گذاشتن و در جریان اقتصادی قرارندادن آن را با این عبارت موجب عذاب در دنیاک الاهی معرفی می کند:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ النَّحْبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشَّرْنَاهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ^(۳۴)
يَوْمَ يُخْمَى عَنِيهَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَكُوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجَنُوبُهُمْ وَظَهَرُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا^(۵۸)
مَا كَنَزْتُمْ تَكْنِزُونَ^(۵۹)

کسانی که طلا و نقره را ذخیره می کنند و در راه خدا خرج نمی کنند به عذاب در دنیاک بشارت بده روزیکه آن طلا و نقره در آتش دوزخ گذاشته می شود و پیشانی و پشت و پهلوی آنها را با آن داغ می کنند و به آنها گفته می شود این است همان طلا و نقره ای که در دنیا ذخیره کردید اکنون همان را که برای خود ذخیره گردیده بچشید.^(۶۰) استاد بزرگوار ما آیت الله طباطبائی رضوان الله علیه در تفسیر ارزشمند خود المیزان می فرماید: منظور از خرج کردن پول در راه خداوند که ترک آن در این آیه موجب عذاب خداوند معرفی شده است این است که خداوند متعال برای برقراری دین و احکام آن راهی قرار داده است و این معنا دارای شمول و وسعت مخصوصی است که شامل خرج کردن در راه جهاد اسلام و تأمین مصالح دیگر اجتماعی و در راه ایجاد اقتصاد صحیح اسلامی و گسترش دادن به جریانهای اقتصادی و ادائی حقوق مالی اسلامی می شود و همه این هامورد نظر این آیات است.^(۶۱)

بنابر این منظور خداوند از حرام کردن کنز یعنی راکد گذاشتن پول و ثروت با این شدت از طرفی و حرام نمودن ربایا تاکید فراوان از طرف دیگر این است که پول ها باید در راههایی بکار بیفتند که غنا و

۵۸ - سوره توبه، آیه ۳۴ - ۲۵ .

۵۹ - در موقع نزول این آیات پول به صورت طلا و نقره بوده است.

استقلال و حیات جامعه اسلامی و عزّت و عظمت مسلمانان تأمین شود و روشن است که جامعه‌ای که در آن فقر و بیکاری و گرانی و به یک کلام تنگناهای اقتصادی برای مسلمانان وجود دارد چنین جامعه‌ای شایسته اسلام و مسلمانان نیست. از آنجا که دین اسلام می‌خواهد افق فکر مسلمانان را آن قدر بالا برد که به مال و ثروت به عنوان وسیله‌ای برای تعالیٰ و استقلال و عزّت جامعه اسلامی نگاه کنند.

کلمه پیشانی و پهلو و پشت را در ایاتی که نقل گردید ذکر کرده است چون پیشانی علامت خصوص است و پهلو برای پناه بردن و پشت برای تکیه دادن است یعنی در برابر پول خصوص به خرج ندهند و مال و ثروت را پناهگاه و تکیه گاه خود ندادند و خصوص آن‌ها باید فقط در برابر خداوند، پناهگاه و تکیه گاه آنان نیز فقط عنایت پروردگار متعال باشد و بس تا در سایه این تعالیم سعادت بخش جامعه‌ای مستغنى و مستقل داشته باشند.

۲- جریان اقتصادی کار و سرمایه

می‌دانیم که در هر جامعه‌ای بخشی از سرمایه‌های نقدی در دست افرادی قرارداده است که به علل مختلف تمایل یاتوانی استفاده از آن سرمایه‌ها را ندارند از طرف دیگر افرادی در جامعه وجود دارند که به جهت نیروی بدنی یامهارت و تجربه کافی و یا هر دو از این‌ها قدرت فعالیت اقتصادی دارند اما سرمایه لازم را در اختیار ندارند.

در این موارد اگر برنامه صحیحی در بین نباشد که سرمایه‌ها را جذب کند و در اختیار نیروی کار قرار بدهد هم سرمایه‌ها و هم نیروی کار هر دو معطل می‌مانند و در نتیجه بیکاری و نبودن اشتغال مفاسد فراوانی را بوجود می‌آورد و موجب انحطاط اقتصادی و اخلاقی می‌شود.

اسلام در این مورد پس از حرام کردن کنز و راکد گذاشتن پول و حرام کردن «ربا» لازم می‌داند که سرمایه‌داران پول‌های خود را بر اساس برنامه هائی که مقرر کرده‌است در اختیار صاحبان نیروی کار قرار بدهند تا فقر و پریشانی و بیکاری از جامعه اسلامی زدوه شود و جامعه‌ای مستغنى و مستقل به وجود بیاید. نقش مهم بانک‌ها نیز از همین موضوع روشن می‌شود بانک‌ها از این جهت به وجود آمدند که پول‌های سرمایه داران را جذب کنند و در راه‌های اقتصادی بکار بیندازند.

۳- تفاوت بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی

بانک‌های متعارف در دنیا امروز بر اساس قرض با بهره به وجود آمده است.

اماً چون دین مقدس اسلام قرض با بهره بهر شکلی که باشد را «ربا» و حرام می داند و ربا بر اساس منطق قرآن مجید و فرهنگ اهل بیت عصمت علیهم السلام چنانکه شرح داده شد مخرب جامعه و دارای مفاسد و مضار بسیار زیادی است و شایسته نیست که در جامعه اسلامی بانکها بر اساس ربا حرکت کنند.

لذا پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس حکومت دینی و فراهم شدن زمینه تغییرات اساسی در نظامات اجتماعی لازم گردید که بانکهای کشور بر این اساس حرکت کنند که صاحبان پول، پولهای خود را بعنوان اینکه بانکها را امین خود می دانند در اختیار آنها می گذارند که آنها این پولها را در جریانهای اقتصادی بهر نحوی که شایسته و مفید بدانند بر پایه موازین اسلامی به جریان بیندازند، یعنی پولها را یا بر اساس عقود اسلامی مانند مضاربیه، جعاله، صلح و غیر آن به اشخاص بدنه و یا خودشان به کارهای صنعتی، کشاورزی و تجاری و امثال آن اقدام کنند و منافعی که از این راه بدست می آید را میان خودشان و صاحبان پول بر اساس توافق طرفین قسمت نمایند.

۴- فضای بانکها را از آلودگی به ربا حفظ کنید.

لازم است سعی کنند که بانکها هرگز به «ربا» که یکی از گناهان کبیره است - چنانکه گفته شد - و در هر جامعه ای که بوجود بیاید موجب ویرانی و هلاکت اقتصادی آن جامعه و بهم خوردن نظم اقتصادی اسلامی می گردد آلوه نشوند.

در این راه سعی کنند که :

اولاً : صاحبان پول از لحاظ دانستن مسائل شرعی کاملاً توجیه بشوند و بر اساس تحویلی که در حکومت اسلامی در بانکها بوجود آمده است پولهای خود را در اختیار بانک قرار بدنه تابانکها بعنوان وکیل از طرف آنها این پولها را در جریانهای اقتصادی به کار بیندازند نه بعنوان قرض و گرفتن ریح که اگر به این عنوان باشد ربا و حرام است.

ثانیاً : مسئولین محترم بانکها وظیفه دارند که این پولها را در آن راهی که مورد نظر اسلام است و از همان نظر ربا را حرام کرده است بکار بیندازند، یعنی در راه هائی که فقر را از بین میرد و اشتغال ایجاد میکند و قدرت اقتصادی را افزایش می دهد و واحدهای تولیدی بوجود می آورد و سطح تولید را افزایش می دهد و واحدهای صنعتی و کشاورزی را رونق می دهد و ضمناً استقلال مملکت را تأمین و حفظ می کند.

پنجم بانکها بواسطه بالا بردن مقدار سود پولهای صاحبان پول را جذب می کنند و ما فکر می کنیم که اگر سودها این اندازه بالا نباشد صاحبان پول خودشان پولهای خود را در راه های جریان اقتصادی بکار می اندازند و این کار و اشتغال و افزایش تولید بهتر صورت می گیرد.

از قراریکه شنیده می شود مقدار بهره بانکی در ایران نسبت به کشورهای دیگر در سطح بسیار بالائی است.

۶- گرفتن پول برای دیر کرد ربا و حرام است و لازم است با هر ترتیبی از این موضوع اجتناب شود.

۷- اوراق قرضه که ظاهراً بعنوان قرض از افراد پول گرفته می شود ربا و حرام است.

۸- اوراق مشارکت نیز اگر با قرض و ربح ارتباط داشته باشد ربا و حرام است.

فهرست

۲.....	استفتاء جمعی از کسبه
۳.....	مقدمه
۵.....	قرآن مجید دو گناه را زشت تر و سنگین تر از همه گناهان معرفی می کند
۵.....	چرا گرایش به کافران و رباخوار بیزرنگ ترین گناهان است؟
۶.....	جريان تاریخ، گواه روشنی بر منطق قرآن کریم است
۶.....	عبارات قرآن مجید درباره ربا
۷.....	این است نتیجه روگردانی از احکام قرآن
۸.....	یورش نظامی ظالمانه آمریکا و انگلیس به کشور اسلامی عراق
۸.....	آخرین آیه قرآنی که نازل گردید
۹.....	riba در فرهنگ اهلیت عصمت:
۹.....	گناه ربا از ۷۰ بار زنا با محروم خود در خانه خدا بزرگتر است
۱۰.....	شرافت و عزّت در کسب و تجارت است
۱۱.....	تجارت باعث افزایش برکت و عقل
۱۲.....	مسائل شرعی تجارت را یاد بگیرید تا در «riba» نیفتد
۱۲.....	بدترین و ناپاک ترین کسب‌ها رباخواری است
۱۳.....	هر نوع کمک به رباخواری از گناهان کثیر است
۱۳.....	تاكید بر ترک ربا در تمام عهدنامه‌های حضرت پیغمبر(ص)
۱۴.....	حضرت پیغمبر(ص): به یهودی و رباخوار سلام نکنید
۱۴.....	حضرت پیغمبر(ص): رباخواری سقوط و هلاکت جامعه را فراهم می کند
۱۶.....	فلسفه حرمت ربا
۱۶.....	«رباخواری» ظلم است
۱۷.....	چرا رباخواری ظلم است؟
۱۸.....	با توجه به این مثال ظلم رباخواری روشن می شود

۲ - «ربا» باعث تباہی و فساد اموال است.....	۱۸
۳ - «ربا» باعث رکود اقتصادی است.....	۱۹
۴ - ربا خواری روح همدردی و خیرخواهی و کمک را از جامعه سلب می کند.....	۲۰
۵-ربا خواران دسترنج ضعیفان را می کند و آتش فقر و بیکاری را می افزوند.....	۲۱
قرض الحسنہ و خدمات اقتصادی.....	۲۲
ربا دو نوع است:.....	۲۴
۱-ربای معاملی.....	۲۴
۲-ربای قرضی.....	۲۴
حیله‌های شرعی باب ربا.....	۲۵
۱ - ضمّ ضمیمه.....	۲۶
این راه صحیح نیست.....	۲۶
۲ - فرار از ربا بوسیله انجام دو معامله خرید و فروش.....	۲۷
حضرت صادق: به این معامله فرار از ربا نزدیک نشو.....	۲۷
۳- حیله شرعی بوسیله بیع و اجاره.....	۲۸
۴ - فرار از ربا بوسیله انجام هبہ از دو طرف.....	۲۹
۵- فرار از ربا بوسیله هبہ مقدار اضافی.....	۲۹
۶ - فرار از ربای بوسیله قرض دادن و بری الذمه کردن.....	۲۹
«ربا خواری» که ناپاکترین کسب و بزرگترین گناه کبیر است را نمیتوان با حیله شرعی حلال کرد.....	۲۹
امام خمینی رضوان اللہ علیہ: با این حیله‌ها نمیتوان ربا را حلال کرد.....	۳۰
اگر «ربا» به این آسانی حلال میشود چرا پیغمبر خدا(ص) این راه را به مسلمانان یاد نداد.....	۳۱
آیا نکاح و زنا در ماهیت فرق ندارند.....	۳۱
آیا با خرید و فروش اسکناس میتوان «ربا» را حلال کرد؟.....	۳۲
پاسخ: با این حیله نیز «ربا» حلال نمیشود.....	۳۲
خرید و فروش ارز.....	۳۲
معامله سفتہ.....	۳۳

۳۳.....	سفره صوری
۳۴.....	اظهار ناراحتی رسول اکرم (ص) از حیله‌های شرعی درباره ربا
۳۴.....	مراکز قرض الحسن و گرفتن کارمزد
۳۵.....	گرفتن پول در مقابل دیر کرد
۳۵.....	نصیحت امیر مؤمنان به بازاریان
۳۶.....	سخنی با بانکها
۳۶.....	۱- کنز یعنی راکد گذاشتن پول حرام است
۳۷.....	۲- جریان اقتصادی کار و سرمایه
۳۸.....	۳- نقش بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی
۳۸.....	۴- فضای بانکها را از آلودگی به ربا حفظ کنید
۳۹.....	۵- بانکها بواسطه بالا بردن مقدار سود
۳۹.....	۶- گرفتن پول مقابل دیر کرد
۳۹.....	۷- اوراق قرضه
۳۹.....	۸- اوراق مشارکت